

(НЕ)МОГУЋНОСТ ТРЕЋЕГ ПОЛА И РОДА У РЕАЛНОСТИ И У КЊИЖЕВНОЈ ФИКЦИЈИ ЛЕСЛИ ФАЈНБЕРГ СТОУН БУЧ БЛУЗ

Сажетак: Перцепција трећег пола и рода у различитим временима и културама кретала се у широком луку од прихватања до ниподаштавања. Проучавање трансродности, актуелно у савремено доба, има основу у првим антрополошким белешкама настављајући се у интердисциплинарно сагледавање порекла, природе, манифестовања и различитих видова трансродности. Лесли Фајнберг је познат/позната активиста/активисткиња за људска права у чијем се роману уметнички транспонује реалност, и формално поткрепљена документаристичким детаљима. Кроз упечатљивост ликова и низ ситуација приближава публици живот трансродних особа у другој половини 20. века у Сједињеним Америчким Државама. На тај начин аутор/ауторка покушава да објасни и оживотвори и своје идеје, које се тичу стварања квалитетнијег, тачније хуманијег друштва у целини, где ће класна, расна, национална, религијска, полна и родна дискриминација бити злодух прошлости.

Кључне речи: пол, род, полни и родни идентитет, трансродност, транссексуалност

*Не осећам се као мушкарац заробљен у женском телу.
Само се осећам заробљено.
(Фајнберг, 2011: 178).*

Од 70-их година 20. века антрополози описују родне категорије у одређеним друштвима које нису уклопиве у бинарни (мушко-женски) модел. У исто време феминисткиње су почеле да праве разлику између биолошког пола и социо-психолошког рода. Савремени теоретичари рода обично заговарају став да двородни систем није ни урођен нити универзалан. Полно/родни систем, који познаје само две друштвене родно/полне норме, означен је као хетеронормативан.¹ Поред важног и често пренебрегаваног

¹ Поставља норме (хетеро)сексуалности и контролише је једнако као и друге сексуалности. Она као норму поставља врло специфичан облик хетеросексуалности и производи хомосексуалност и бисексуалност према хетеросексуалним вредностима (родна и полна бинарност, идеал хетеросексуалности, патријархат). <http://hr.wikipedia.org/wiki/Queer> Приступ 04. 03. 2012.

филозофско-политичког питања родних улога², постоји и једно практичније питање: ко и како одлучује где да постави границе прихватљивог нивоа родних варијација?

Поједине особе у извесним друштвима превазилазе диморфну полну поделу на мушкарце и жене. Иако је у овом раду акценат стављен на род (друштвену конструкцију) а не на пол (биолошку датост), постојање трећег рода³ није само друштвено условљено и симболички изражено, већ је и биолошки обележено (интерсексуалне особе имају полне одлике оба пола). Међутим, са антрополошке тачке гледишта, трећи род је онтолошка категорија позната не само као један облик друштвено признате институције у источњачким културама, већ обухвата и одређене улоге, праксу, па и идентитет особа, сврстаних у ову лиминалну категорију. Трећи род није присутан у свим временима и географским областима, већ се јавља у извесним друштвима; нема универзалну карактеристику као што би имао савремени концепт трансексуалца у западним друштвима, који сами по себи не представљају институционализовану категорију, већ избор појединца, односно потребу индивидуе да усклади род/пол.

Као и мушке улоге и идентитет, улоге трећег рода су се драстично промениле од времена антике. Током већег дела средњег века особе трећег пола су биле дефинисане као мушкарци који не могу да пенетрирају жене и да се репродукују због физичке неадекватности. Оваква дефиниција се ослањала на посматрање особа трећег рода као хермафродита и коришћена је за стигматизовање као претња за уништење мушкараца, којом су они били приморавани на институцију брака и обавезну прокреацију. Улоге особа трећег пола у већини индоевропских земаља током средњег века укључивале су рецеприван анални секс са мушкарцима, при чему се сматрало да користе свој анус или уста као замену за вагину и допуну њихове женске личности. Већину особа трећег рода чинили су трансродни мушкарци: мушкарци са јаким жен-

² Родна улога је скуп очекивања заједнице везаних за понашање појединаца у односу на њихову полну припадност. Реч је о подразумевајућим, неупитним правилима која усвајамо кроз васпитање у породици, на свим степенима образовања, кроз медије, културне садржаје, унутар научних истраживања. Родне улоге увелико одређују родне идентитете, које људи развијају у процесу социјализације апстрахујући поруке, које им заједница непрестано шаље. Свако друштво одређује и регулише родне улоге друштвеним правилима. Што је друштво примитивније, то је већа вероватноћа да друштвена правила имају снагу закона и санкције у случају одступања појединца од друштвено дефинисане родне улоге. Са повећањем модерности друштва долази до умножавања варијетета два основна типа родних улога – женских и мушких, као и до смањивања обавезности прихватања доминантног нормативног модела родне улоге. Несумњиво је да прихватањем хегемоних родних улога појединци обезбеђују себи бољу социјалну позицију.

³ Занимљиво је да Магнус Хиршфелд, један од оснивача Научно-хуманитарног комитета 1897. у Берлину, уједно и аутор синтагме *трећи пол*, заступа теорију да трећем полу припадају хомосексуалци, а они се не смеју кажњавати, зато што је хомосексуалност урођена. Иначе, трећи пол или трећи род у савременом добу обухвата категорију људи у неким друштвима незападњачке цивилизације, чији је родни идентитет одвојен од мушког и женског, те се сматра међуполом или средњим, неутралним полом.

ским идентитетом, описивани као „жене у телу мушкарца“. У многим друштвима особе трећег пола су се одлучивале на кастрацију којом би уклањале физички доказ мушкости. Мањи део ове групе чиниле су интерсексуалне особе, трансродне жене итд.

Док је већина средњовековних и савремених друштава сматрала ове људе ни мушкарцима ни женама, већина традиционалних друштава у којима они постоје сматрала је особе трећег рода и мушкарцима и женама, или делом мушкарцима и делом женама, због чега су у неким првобитним друштвима били познати као дводушни људи (нпр. на Хавајима). У многим традиционалним културама се заиста сматрало да имају знатне духовне моћи, чак и да су боголики. У питању су биле и посебне родне улоге, другачије од мушких и женских.

Обично су се облици трансродности код мушкараца раније повезивали са содомитима, а у 20. веку су их сврставали у хомосексуалне групе. Међутим, у традиционалним друштвима они фигурирају као посебна каста људи, својом или туђом вољом изабрани да буду кастрирани (попут евнуха у источњачким друштвима, где се тај положај сматрао привилегијом). Тек у периоду после Другог светског рата појавила су се два кључна израза о суштини диморфизма: одређивање пола приликом рођења и еволуциона теорија о идентитету по роду, односно разликовање пола као биолошког елемента (гени, гонаде) и рода као васпитањем стечених културних елемената (мушкост и женскост). Ова теорија упућује на рану фазу развоја људског бића када одређивање пола као мушког или женског утиче на стицање родног идентитета путем учења и преузимања полне улоге. Веровало се да се питање различитих улога и категорија, зависно од пола и рода, не може посматрати одвојено од еволуционе перспективе у смислу полног диморфизма. У том контексту је срж полности репродукција. Фројд је подржавајући ту теорију сматрао да у људима постоји урођена биолошка бисексуалност, која утиче на друштво да буде склоно наметању дефинитивне структуре улога мушког и женског рода ради регулисања и усмеравања њиховог израза ка „нормалном“ исходу (Крстић, 1991: 243). Јављају се и претпоставке да је урођена структура дата и да се на њу надовезују искуства стечена културом, али без мењања оног што је било раније.

Ни Бронислав Малиновски проучавајући примитивна друштва није успео да избегне историјски утицај идеја полног диморфизма и прокреације, враћајући се увек идејама о породици као основној потреби људског друштва (Malinowski, 2007: 112–121). Међутим, Марсел Мос, француски антрополог, указује на могућу основу за неклассификоване сензибилитете и осећања припадника трећег пола или рода тврђом по којој у сваком друштву постоје индивидуе које су ван система или између два или више несводивих система (Mauss, 1990: 56–58). Сами мотиви инверзије и полне андрогиније нису само широко распрострањене фолклорне теме, већ често и сасвим реалне животне чињенице. Неки мисле да се примери алтернативних улога рода, као што

су северноамерички бердаши, објашњавају као могућност да индивидуалне биолошке људске природе надмудре културу у „екстремним случајевима“, односно ту је реч о биолошкој, а не културној инверзији. Ипак, теоријски правац који се развио у 20. веку, друштвено-конструкционистички приступ, тудио се да род одвоји од биологије. Много пажње је усмерено ка аналитичкој категорији рода и разматрању начина на који се он издваја и разликује од полне диференцијације.

Најзад, иако у неким културама трећи пол и трећи род представљају постојане категорије и улоге, оне нису присутне у свим временима и на свим местима, што се одражава на њихово формирање и прихватање. С једне стране, непостојање универзалности таквог статуса указује на присутност унутрашње тензије између индивидуалних жеља за стварањем трећег пола или рода и стварности прилагођавања људских култура филогенези *homo sapiens*, специфичној „природи“ наше врсте. С друге стране, мада су у неким традицијама анатомија, сексуална активност и посебни друштвени односи заједнички именовани – културни знаци – класификовања у категорије трећег пола или трећег рода, они нису ни неопходни нити довољни за њихово одржавање. Укратко, не постоји готова формула, која ће довести до стварања другачијих полних и родних категорија и њихових улога, што сугерише да стицај посебних околности (демографских, симболичких и историјских) ствара потребну и довољну основу за конвенционализацију и историјску трансмисију трећег пола или трећег рода. Маргарет Мид и Мишел Фуко предочавају тешкоће у прикупљању сведочанстава и историјских података из других култура услед постојања табуа уплитања у односе (Scheper-Hughes, 1984: 87), који су културно дефинисани као суштински приватни, интимни или сексуални (Маринковић, Миленковић, 2005: 178) што се добрим делом потврђује и у Гофмановој студији о „природном циклусу претварања“ (Гофман, 2009: 78).

Као што је већ споменуто, раније су антрополози веровали да су бердаши, маху, хиџре, турним-ман и други облици алтернативног рода производ варијанти темперамента, укалупљених у друштвену структуру девијантне сексуалности ради социјалне адаптације, док аутори као што су Бари Адам, Стивен О. Мареј и Дејвид Гринберг заступају став да ове друштвене облике не можемо тумачити као биолошке или случајне варијанте неког универзалног средњег рода, као што се тврди за западњачког хомосексуалца. Не треба мешати жудњу за особама истог пола са трећим родом самим по себи, а мењање улоге, које се иначе приписује одређеном полу, није једина основа за сврставање у трећи род, бар не у свим друштвеним срединама. Сексуална оријентација и идентитет нису кључеви за разумевање појма трећег рода кроз време и простор. Ни категорије интерсексуалаца и транссексуалаца⁴ нису исте као ни варијанте

⁴ У медицинском дискурсу користи се израз *транссексуализам* (са два с) за разлику од увреженог мишљења у оквиру LGBT активистичког покрета на простору Србије који инсистира на раскидању са негативним конотацијама везаним за дијагностификовање доскорашње

трећег рода широм света. Једноставно, представљају другу врсту особе по-
сматрано у друштвеном контексту и културној стварности.

Док се у западној евро-америчкој култури одређене врсте сексуалног
понашања сматрају девијантним, у некој другој културној средини могу има-
ти сасвим другачији смисао, који зависи од критеријума на основу којих се
обавља полна диференцијација, с једне стране, и од културног концепта лич-
ности, с друге стране. Код западних транссексуалаца је уобичајено схватање
о „правом полу“, о „заробљеном у погрешном телу“, што се хируршком
интервенцијом коригује. Чак и у друштвима где је заступљена толеранција за
припаднике трећег пола, исти настоје да се више приближе другом полу (муш-
карци женском, а жене мушком), чиме се сугерише да полна инверзија није
само средство за брисање већ и за потврђивање класичне полне дихотомије.
Поставља се питање да ли њихово понашање има неку биолошку основу.

Батлер⁵ напомиње да полови нису бинарни по себи, али начин на који
су перципирани у друштву укида саму могућност њиховог умножавања.
Субјекти се не могу надати да ће икада избећи опресивну структуру би-
нарне полности у потпуности, јер и не постоје ван њих (Батлер, 2001: 98). У
таквом оквиру замишљање, осмишљавање и практиковање трећих полова
представља, у најмању руку, немогућ захтев. Ен Фаусто Стерлинг сматра да
у комбинацијама хромозома, гениталија и социјалног оквира можемо пре-
познати мноштво сложених односа, сходно томе, и мноштво полова, поред
мушког и женског.⁶

Један од савремених праваца у промишљању пола и рода, али и личног
опредељења је *queer*.⁷ Израстајући из феминистичких теорија које су испити-

болести под тим именом. Том приликом предлажу употребу појма *трансексуалност*
сматрајући да је он питање људских права а не медицине. У граматичком смислу било би
оправдано мењање творбеног суфикса –*изам* уколико се жели избећи негативна вредносна
конотација ауторитарног, идеолошког набоја. Међутим, одступање од граматичког правила
српског језика представља изостављање једног с пошто се јавља одступање од гласовне
промене губљење сугласника. Ауторка овог текста се стога опредељује за коришћење израза
транссексуалност како би то било у складу са језиком на којем пише.

⁵ Џудит Батлер експлицитно изражава сумњу у биолошко навођење бинарног пола, сматрајући
да полна тела по себи јесу конструисана регулативним дискурсом. Претпостављена
очигледност пола као природне биолошке чињенице открива колико је његово продуковање
дубоко похрањено у дискурсу. Када се полна тела једном прихвате као „природна“ или као
несумњиве „чињенице“, она служе као алиби за конструисање рода и сексуалности, који се
културом неизбежно приказују одређенијим и могу се даље сматрати једнако природним
изражавањем или консеквенцама фундаменталнијег пола. Батлер сматра да се на темељима
конструкције природне бинарности пола једнако као природни конструишу бинарни род и
хетеросексуалност.

⁶ <http://www.uta.edu/english/timothy/Fausto-Sterling.pdf> Приступ 29. 01. 2012.

⁷ Појам *queer* у енглеском језику се првобитно користио као жаргонски израз са хомофобичним
призвуком. Феминистичке теоретичарке га користе у изворном облику, јер је пун конотација
које је данас немогуће превести без великог скупа речи. „Првобитна употреба у енглеском
језику односила се на оно што је чудно, настрано и поремећено. Касније, у неформалном
говору, означава мушког хомосексуалца. Међународно удружење лезбејки и хомосексуалаца

вале политику идентитета – афроамеричког, постколонијалног, радикалног феминизма – *queer* се опирао фиксирању идентитета као нечег што је човеку дато. Идентитет је индивидуални конструкт на који имају утицај различити фактори, али је пре свега конструкт а не природно стање. Усложњавање и умножавање идентитета води ка диверсификацији родних улога што треба да доведе до смањивања друштвене опресије над појединцима. Једним појмом се обухватају особе изван норми хетеросексуалне патријархалне заједнице. *Queer* теорија редефинише наметнуте норме, традицију, обичаје, а афирмише лично креирање животних услова, културе и властите сексуалности. За *queer* особе је битно да не постоји саморазумљива, подразумевајућа сексуалност и слепо слеђење друштвених правила везаних за њу као и за сам стил живота.

Гилберт Херт, који је дати феномен посматрао са позиције културолошке конструкције, каже: „Један од мојих закључака у истраживањима о култури, сексуалности и историјским променама био би следећи: показало се да је особи која трага за новим идентитетом потребан посебан друштвени простор. У омеђеном простору се та култура ствара и преображава. Тајност је овде посебан чинилац. За опстанак неке особе трећег рода битно је постојање посебних категорија, јер оне стварају могућност за успостављање друштвених односа. Међутим, уколико такви простори на друштвеном и културном плану нису већ структурирани, од такве особе може се захтевати да се представља као 'нормална'. У свету има само неколико друштвених заједница, као на пример хиџре у Индији, које прихватају 'трећу' категорију, и то су ретки примери институционализације трећег рода утканих у ткиво друштва“ (Herdt, 1994: 19).

Жудње трећег рода подразумевају нешто више од еротског узбуђења и прихватања друштвених улога заснованих на роду или сексуалној хијерархији, мада могу да укључују и ове чиниоце. Она представља јавно дефинисан културни стандард или институционалну норму, са својим симболичким изразима, који су временом постали традиција природно се представљајући појединцу и његовом бићу као неизменљива културолошка реалност.

Своју визију и тежње исказао/исказала је аутор/ауторка Лесли Фајнберг у роману *Стоун Буч Блуз*, једном од својих дела, које може имати и програмски карактер, између осталог. Од самог почетка протагонисткиња Џес Голдберг се лоцира „негде између“ у биполарном координатном систему, са лајтмотивом недоумице „дечак или девојчица?“, што се само варира током романа увек реферишући на квалитативно различито Мушко и Женско. У тој

(ILGA) усваја овај назив да означи геј мушкарце, лезбејке, бисексуалце, трансвестите и транссексуалце. У складу са својом лингвистичком филозофијом, ILGA овај негативни термин преводи у неутралан и на тај начин смањује низ негативних термина у вези са особама које својом сексуалношћу ремете норме. Наведена трансформација је веома блиска идејама феминистичке корекције језика“ (Мршевић, 1990: 69). Овај термин су LGBTQ+ особе преузеле како би описивале саме себе. Неки посебно цене овај израз, зато што означава пркос обухватајући различитост – не само гејева и лезбејки већ и бисексуалних, трансродних и интерсексуалних особа, као и хетеросексуалне особе, које себе доживљавају и живе ван хетеро-патријархалних норми.

„зони ненастањивости“⁸ (Батлер, 2001: 134) обитавају презрена и одбачена бића, чији идентитет није институционализован, лишена позиције Субјекат. То су „невидљива тела“⁹ (Благојевић, 2000: 182), која се не уклапају у парадигматичну слику савремених Субјеката, већ им се додељује маргинализована позиција непотврђених, па самим тим и неприхваћених, идентитета.

У роману већина ликова представља животворну дескрипцију захваћену акронимом LGBTTIQ¹⁰, на челу са главним/главном јунаком/јунакињом Џес Голдберг, код којег/које је то најпластичније приказано. Плурализам родних идентитета и изражавања концентрише фокус у егзистенцију трећег пола и рода као неминовности. Визија и природа трећег пола и рода се доследно спроводи кроз роман у три ступња у складу са хронолошком и когнитивном димензијом преломљеном кроз визуру Џес Голдберг. На почетку се то везује за њено/његово рођење, великим делом обележено присуством културолошких дистинкција између западњачке културе (амерички Јевреји ниже средње класе) и индијанске културе (Навахо индијанско племе Дина). Поступно се градира испрва само очигледно визуелна разлика док на крају бели човек не начини рез у културолошком каналу размене. Неколико пута се помиње прихваћеност алтернативног пола и рода у древним културама (Фајнберг, 2011: 16–17, 298, 301), чиме се успоставља мост у тзв. трансисторији. Чак главни/главна јунак/јунакиња преузима на себе мисију прекуцавања одређених делова текстова из књига и часописа доступних у њујоршкој библиотеци не би ли их сачувао/сачувала од заборавља преносећи у будућност историјски потврђено, драгоцену завештање – „историју древног овог пута којим ходамо“ (Фајнберг, 2011: 301). Касније се свест о трећем полу и роду преноси на његов/њен индивидуални ниво јавивши се у моменту динамичног промишљања о сопственом идентитету, знатним делом усложњен и интеракцијом са вољеном партнерком Терезом као и пријатељским везама, које чине снажну мрежу подршке али и сукоба унутар ње. Импресиван сан о припадању другима, који не захтевају објашњење нити потврду у оквиру граница крутих биполарних категорија и есенцијализма, опет реферишући на старе културе, наводи Џес на размишљање о могућим променама на сопственом телу: „Била сам на неком месту, деловало је прастаро, негде у некој шуми... Имала сам утисак да припадам тамо, са њима... У сну сам

⁸ Џудит Батлер одредила је „зону ненастањивости“ као област у којој се налазе бића ван законског прихватања. Она су изопштена из области привилегованих (читај: легитимно прихваћених) и без права на учешће у политици. Иако би требало да су невидљива, она се помаљају попут застрашујућих идентификација управо као услов да неко буде Субјекат сваки пут кад доведе у питање сопствени субјективитет.

⁹ Опозицију видљива/невидљива тела теоретизовала је Марина Благојевић у тексту „Невидљиво тело и моћна бестелесност: медији у Србији 90-их“. „Видљива тела“ су јавна тела, тела у медијима, тела из хиперсистема, отеловљена моћ, жива и делатна, јер их еротизује моћ. За разлику од њих, „невидљива тела“ су недостатна и дееротизована, испражњена од сопствене недостатности моћи делања, радовања, мишљења.

¹⁰ LGBTTIQ је акроним који обухвата лезбејке, гејеве, бисексуалне, трансродне, транссексуалне, интерсексуалне и *queer* особе.

имала браду, а груди су ми биле равне. Била сам пресрећна. Као да сам дотакла део себе који не умем да објасним, разумеш?... Сан је био о нечему исконском у мени. О одрастању, када си другачији од већине. Целог живота сам се трудила да се не разликујем од других, али у сну ми се управо то допало. Била сам са другима који су другачији, баш као и ја... Нисам се осећала ни као жена, ни као мушкарац и баш то ми се и допало“ (Фајнберг, 2011: 160). Прелазећи тегобан пут менталног развоја и физичке промене, између осталог и на равни хормонско-хируршког интервенисања (транссексуалност), код Џес долази до буђења активистичке свести о одређеној моћи да мења свет у којем живи, макар конкретне плодове осетиле тек долазеће генерације (Фајнберг, 2011: 301). Снагу и адекватне доказе о успеху проналази управо у трансисторији, која сеже у временској перспективи много векова уназад, чиме се успоставља прстенаста структура визије трећег пола и рода као легитимног коегзистирајућег чиниоца све време човековог рачунања времена. Џес Голдберг је само једна карика у низу медијума на углавном нетрасираном путу алтернативне егзистенције, која због тога никако није мање вредна или некредибилна: „Ту су били људи који су изнутра били другачији као ја. Видели смо своје одразе у лицима оних који су седели у кругу. Осврнула сам се око себе. Било је тешко проценити ко је био жена, а ко мушкарац. Лица су им исијавала другачијом врстом лепоте у односу на ону коју су током мог одрастања сервирани на телевизији и у часописима. То је лепота са којом се не рађа, већ се за њу мора борити, уз велике жртве. Била сам јако поносна што сам седела ту са њима... Осетила сам како је мој живот формирао пун круг. Одрасла сам толико различита, аутовала се као бучица, пролазила као мушкарац, и онда се вратила на исто питање које је умногоме одредило мој живот: жена или мушкарац?“ (Фајнберг, 2011: 332–333).

Роман *Стоун Буч Блуз* превазилази оквир хроничарске, интимне, аутобиографске, активистичке прозе и добија размере визионарског дела, које тежи успостављању квалитетнијег, тачније хуманијег друштва у целини, без класне, расне, националне, религијске, полне и родне дискриминације: „Не знам шта је потребно да би се свет заиста променио, али зар не можемо да се ујединимо и то заједно откријемо? Зар то ми не може да постане још веће? Зар не постоји начин да помогнемо једни другима у борби тако да више нисмо сами?“ (Фајнберг, 2011: 328), или: „Не кажем да ћемо живети у некој врсти раја, али сама борба за промене чини те јачом. Ако немаш чему да се надаш, то ће ти сигурно доћи главе. Ризикуј мало, Џес. Покушај да замислиш свет у коме је вредно живети, а онда се запитај није ли вредан борбе? Предалеко си отишла да би сад одустала од надања, Џес“ (Фајнберг, 2011: 331–332). Аутор/ауторка показује да је ново утемељење себе као јединке, друштва, политичког простора и времена могуће имајући у виду цену али и вредност самог чина.¹¹ Способност за такав препород

¹¹ Лесли Фајнберг се обраћа читаоцима 2003. године поводом једне деценије од штампања првог издања романа *Стоун Буч Блуз*: „Обнављање заједничких сећања само по себи борбени је чин. Омогућава генерацијским струјама наших покрета да заједно теку, да се зачује тутњава свих наших токова. Али курс нашег покрета није фиксиран попут реке Хадсон у њеном кориту, већ је на нама да га заједно утврдимо. Од Селме преко Стоунвола до Сијетла, ми који верујемо

је у духу Де Токвилове мисли да је једном новом свету потребна и једна нова политика, баш због тога што је политика ствар заједнице и узајамних односа различитих људских бића. О праведности демократског друштва може се говорити само тамо где се једнакост остварује у савезу са слободом. „Стање једнакости можда је мање узвишено, али је праведније, и у његовој праведности садржана је његова величина и лепота“ (Де Токвил, 2002: 338).

Литература

- Батлер, Џ. (2001). *Тела која нешто значе: О дискурзивним границама пола*. Београд: Самиздат Б92.
- Бенедикт, Р. (1983). *Конфигурације култура у Северној Америци*. Сарајево: Свјетлост.
- Благојевић, М. (2000). Невидљиво тело и моћна бестелесност: медији у Србији 90-их. *Жене, слике, измишљаји*. Београд: Центар за женске студије, 181–202.
- Bloh, I. (1908). *The Sexual Life of our Time in its Relations to Modern Civilization*. New York: Allied Book Co.
- Гофман, Е. (2009). *Стигма*. Нови Сад: Библиотека Архетип.
- Де Токвил, А. К. (2002). *О демократији у Америци*. Београд: Издавачка књижарница Зорана Стојановића.
- Кребер, А. Л. (1972). *Антропологија данас*. Београд: Вук Караџић.
- Крстић, Д. (1991). *Психолошки речник*. Београд: Савремена администрација.
- Malinowski, B. (1927). *Sex and Repression in Savage Society*. London: Routledge.
- Маринковић, Д. и П. Миленковић. (2005). *Мишел Фуко – хрестоматија*. Нови Сад: Војвођанска социолошка асоцијација.
- Mauss, M. (1922). *The Gift: forms and functions of exchange in archaic societies*. London: Routledge.
- Mead, M. (1968). *Spol i temperament u tri primitivna društva (1928–1935)*. Zagreb: Naprijed.
- Мршевић, З. и др. (1999). *Речник основних феминистичких појмова*. Београд: ИП Жарко Албуљ.
- Nanda, S. (1998). *Neither Man Nor Woman: The Hijras of India*. London: Wadsworth Publishing.
- Scheper-Hughes, N. (1984). The Margaret Mead Controversy: Culture, Biology and Anthropological Inquiry. *Human Organization* 43(1), 85–93.
- Фајнберг, Л. (2011). *Стоун Буч Блуз*. Београд: Жене на делу.

у слободу нећемо се умирити док не добијемосваку битку. Пишем ове речи јуна 2003. Који је узбуркан таласима поноса. Која је година сада, док ово читаш? Шта је изгубљено? Одавде, ја то не могу да видим, нити да предвидим. Али једно знам: осећаш утицаје онога за шта се ми у покрету сада залажемо и боримо. Садашњост и прошлост утабавају пут будућности. Али историја се не нагиње ка правди по аутоматизму. Као што је рекао славни аболициониста Фредерик Даглас, нема напретка без борбе... За то су се борили ликови из романа 'Стоун Буч Блуз'. Последње поглавље ове борбене саге још увек није написано“.

Herdt, G. (1994). *Third Sex and Third Gender: Beyond Sexual Dimorphism in Culture and History*. New York: Zone Books.

Butler, J. *Your Behavior Creates Your Gender* <http://www.youtube.com/watch?v=Bo7o2LYATDc&feature=related> Приступ 03. 03. 2012.

Fausto-Sterling, A. (1993). *The Five Sexes: Why Male and Female Are Not Enough*. *The Sciences*, March/April, 20–24. <http://www.uta.edu/english/timothy/Fausto-Sterling.pdf> Приступ 29. 01. 2012.

Tanja Antić

**(NO)POSSIBILITY OF A THIRD SEX AND GENDER
IN REALITY AND IN LITERARY FICTION LESLIE FEINBERG
*STONE BUTCH BLUES***

Summary: The perception of the third sex and gender in different times and cultures varied in a wide arc from acceptance to defiance. The study of transgenderism current in modern times, has a basis in the first anthropological notes the continuing interdisciplinary overview of origin, nature, and the various manifestations of transgender. Leslie Feinberg is famous/well-known activists/human rights activist whose novel is artistically transpose reality, and formally supported by documentary detail. Impressiveness through a series of situations and characters the audience closer to the life of transgender people in the second half of the 20th century in the United States. In this way, the author/author attempts to explain the reality in life, his/her ideas, concerning the creation of better, more accurate humane society as a whole, where the class, racial, ethnic, religious, sexual and gender discrimination be demon past.

Key words: sex, gender, sexual and gender identity, transgenderism, transsexuality